

Lingvistika govora kao lingvistička osnova verbotonalnog sistema i strukturalizam u općoj lingvistici

Guberina, Petar

Source / Izvornik: **Govor, 1986, 3, 3 - 18**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:257:883572>

Rights / Prava: [Attribution-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[SUVAG Polyclinic Repository](#)

UDK 800.61 : 808.62
Originalni znanstveni rad

Primitljeno: 15. 10. 1985.

Petar GUBERINA
Filozofski fakultet, Zagreb

*LINGVISTIKA GOVORA KAO LINGVISTIČKA
OSNOVA VERBOTONALNOG SISTEMA
I STRUKTURALIZAM U OPĆOJ LINGVISTICI*

SAŽETAK

Koncept strukturalizma u verbotonalnom sistemu uspoređuje se s drugim strukturalističkim teorijama. Lingvistika govora lingvistička je osnova verbotonalnog sistema, koji se definiše kao globalni strukturalizam. Osnovne su postavke globalno-strukturalističkog koncepta sljedeće: 1) Struktura je biološka, fiziološka, neurološka i psihološka; 2) Ona je reverzibilna i pokretljiva jer nastaje u toku funkcioniranja; 3) Izbori stimulusa trebaju biti u funkciji najbolje asimilacije od strane čovjeka.

1. Predgovor

Lingvistika govora prethodila je stvaranju verbotonalnog sistema. Njeni počeci u našim istraživanjima obuhvaćaju razdoblje od 1934. do 1939. godine.¹ Verbotonalni sistem, koji je rezultat tih prijašnjih istraživanja, nastajao je početkom pedesetih godina, gotovo u isto vrijeme kada smo naša istraživanja objavili u knjigama: »Zvuk i pokret u jeziku« (Matica Hrvatska, 1952) i »Povezanost jezičnih elemenata« (Matica Hrvatska, 1952). Potreba da se naša lingvistička teorija, koja je stvarana u tako dugom razdoblju istraživanja, distancira od strukturalističkih teorija u lingvistici nastala je kada se ta teorija počela direktno primjenjivati u učenju stranih jezika (audiovizualna metoda) i na rehabilitaciju slušanja i govora (verbotonalna metoda). To razdoblje počinje 1954. godine.²

Lingvistička osnovica verbotonalnog sistema, koji je definiran kao globalni strukturalizam, jest lingvistika govora. Zbog toga će ova studija o lingvistici govora u prvom redu govoriti o odnosima koncepta strukturalizma u verbotonalnom sistemu u usporedbi s drugim lingvističkim strukturalističkim teorijama, u razdoblju od 1950. do 1970. To je, naime, razdoblje, kada je verbotonalni sistem bio često poistovjeđivan s lingvističkim strukturalističkim teorijama. Razlog je bio jednostavan: u verbotonalnom sistemu stalno je bio naglašavan strukturalni koncept (u percepciji i produkciji govora), a sve lingvističke teorije između 1950. i 1970. godine definirane su kao strukturalističke.

2. Teorijske osnove lingvistike govora

Teorijske osnove lingvistike govora (verbotonalnog sistema) rezultat su proučavanja i primjene onih postupaka kojima se služimo u našoj komunikaciji s pomoću riječi i svih onih postupaka koji se uz riječi upotrebljavaju. Otuda i prva postavka: verbotonalni sistem se osniva na lingvistici govora.

Govor kojim se služimo u komunikaciji nije i ne može biti individualan čin u onakvom smislu kakav je imala riječ »govor« (parole) u Saussureovoj lingvistici. U teoriji verbotonalnog sistema govora, koji teorijski obuhvaća lingvistika govora, nosi u sebi skup postupaka koje primjenjujemo dok govorimo, a to su:

[1] Vidi: P. Guberina, »Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes«, Zagreb, 1939; drugo izdanje Epoha, Zagreb, 1952.

[2] Vidi: Prvi tiskani rad s područja verbotonalne metode: »A propos du sens tactile pour la compréhension de la parole«, Journal d' O. R. L. N° 3, Lyon, 1955.

- 1) leksička sredstva izražavanja,
- 2) neleksička sredstva izražavanja.

»Leksičkim sredstvima izražavanja« nazivamo sve one postupke koji se sastoje od riječi kao takvih. Lingvisti smatraju da jedino riječi pripadaju lingvističkom sistemu.

»Neleksička sredstva izražavanja« nazivamo »vrednotama govornog jezika«,³ a te vrednote govornog jezika najjasnije se vide u govornom izražavanju i odnose se na one postupke u našoj komunikaciji, koji se ne sastoje jedino od riječi. Neke od tih postupaka lingvisti nazivaju »suprasegmentalnim« ili »paralingvističkim«.

A. Leksička sredstva izražavanje jesu:

- 1) Leksički i gramatički sistem (gramatički u širokom smislu: fonetika, morfologija i sintaksa).

B. Neleksička sredstva izražavanja, »vrednote govornog jezika«, jesu:

- 1) Intonacija, ritam, intenzitet, napetost, pauza, rečenični tempo, mimika, geste, položaj i napetost tijela.
- 2) Tijelo općenito, a posebno položaj tijela prema drugome i tjelesna napetost sugovornika.
- 3) Situacija, kontekst, društvena sredina stalno su prisutni u našoj komunikaciji i pripadaju kako leksičkim tako i neleksičkim sredstvima izražavanja (»vrednotama govornog jezika«) u našoj komunikaciji (govor).
- 4) Psihološki aspekti govora, budući da je čitava komunikacija prožeta reakcijama kako inter tako i intra-personalnim, gdje se ne može odvajati afektivno od intelektualnog (kognitivnog).
- 5) Motivacija subjekta prilikom govora, gdje prije svega afektivnost, utječe na način izražavanja.

C. U lingvistiku govora ulaze također: Značenje, produkcija govora, percepcija govora.

Na prvi pogled čini nam se da bismo mogli u našoj »lingvistici govora« riječ »govor« zamijeniti izrazom »govorni jezik«. »Govorni jezik« zapravo pokriva veći dio onoga što nazivamo »govor«, ali tada ne bi bio obuhvaćen unutarnji, a još manje pisani govor. No, u lingvistici govora moramo proučavati svaku upotrebu jezičnog izražavanja, jer lingvistika govora obuhvaća postupke jezičnog izražavanja na raznim područjima njegove upotrebe. Termin »jezični izraz« bio bi podesniji nego »govorni jezik«, ali on ima uže značenje, nego termin »govor«. Neke parametre, kao što su npr. situacija, društveni ambijent, percepcija, ne bi logično obuhvaćao termin »jezični izraz«. Mi smo, dakle, još u prvim godinama stvaranja verbotonalnog sistema (primijenjenog na reedukaciju smetnja slušanja i govora) izabrali termin »govor« koji često zamjenjujemo terminom »govorni jezik« kada on obuhvaća isto područje proučavanja.

[3] Po prvi puta upotrijebili smo ovaj termin, i sa istim značenjem u našoj knjizi, već citiranoj: »Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes«, (1. izdanje 1939, 2. izdanje 1952).

3. *Strukturalističke lingvistike u odnosu prema pojmu strukturo-globalno u lingvistici govora (u verbotonalnom sistemu)*

Stručnjaci se često žale kako se u istoj struci ili u raspravama iste prirode određeni termin različito tumači. Ponekad se zamjenjuju termini (fonetika: fonetika — fonologija), ili se upotrijebljeni termin drugačije definira. Tako je bilo, a i još jest s riječi »struktura«. Lingvisti ovoga stoljeća, a posebno nakon dvadesetih godina, vrlo su rado upotrebljavali riječ »struktura« na području lingvistike, pozivajući se na Ferdinanda de Saussurea, koji je jasno uočio da je u jeziku sve povezano. Dakle, elementi u jeziku međusobno su ovisni i solidarni. Ferdinand de Saussure, a pogotovo praški fonolozi, koji su se mnogo oslanjali na Saussurea, priklonili su se jednoj novoj filozofskoj i sociološkoj struji, temeljenoj na sagledavanju cjeline, a njezini pojedini elementi ponašali su se prema zakonima te cjeline. Bilo da se to naziva »teorija forme« (u psihologiji: Gestalt teorija ili »šeme« kod Piageta), bilo grupe (»matematičke«) ili direktno »struktura« (u lingvistici, matematici, kemiji, sociologiji, neurologiji itd.), sve su te struje nastale u prvom redu kao rezultat razmišljanja ili eksperimentiranja koje je pokazalo da »sveukupnost« ili »cjelina« dominira nad pojedinim elementima. Pažljivom analizom mogli bismo zaključiti da je kraj XIX i čitavo XX stoljeće početak udaljavanja od pozitivizma u klasičnom smislu, prema kojem zakone cjeline u prvom redu stvaraju pojedinačni elementi.⁴

Mi ćemo analizirati tri strukturalistička sistema koja smatramo najvažnijima i najraširenijima. Jedan se razvio potkraj XIX i na početku XX stoljeća, a druga dva u razdoblju koje nas ovdje najviše zanima, tj. od 1950. do 1970. Radi se o strukturalističkim sistemima koje pripisujemo:

- a) Ferdinandu de Saussureu,
- b) lingvistima »distribucionalistima«,
- c) Chomskome.

A zatim ćemo vidjeti u čemu se svi ti sistemi razlikuju od pojma globalno-strukturalno u lingvistici govora (u verbotonalnom sistemu).

a) Ferdinand de Saussure

Sistem F. de Saussurea može se smatrati strukturalnim s dvije točke gledišta: jedna je lingvistička, druga socio-lingvistička. S lingvističke točke gledišta de Saussureov zaključak da je sve u jeziku povezano mnogo će značiti u svim lingvistikama koje će poslije nositi naziv strukturalističke.

[4] Vidi: Piaget: »Struktura se ostvaruje onda kada su elementi spojeni u jednu cjelinu koja onda dobija neka određena svojstva kao cjelina; i kada ti elementi bilo potpuno, bilo djelomično, zavise od tih karakteristika cjeline«. (Logique et equilibre, t. II, Paris, P. U. F. 1957, p. 34)

Jezik je uvijek cjelina: ako se u njoj promijeni jedan element, sve se mijenja i sve se mora promijeniti. Bogatstvo te ideje pokazat će se u shvaćanju koje će vladati u lingvistikama XX stoljeća, pa će rečenica postati okosnica lingvističkih istraživanja. Ta se ideja također pokazala plodnom u svim teorijama fonoloških sistema (prihvatio ju je i veliki lingvist Jakobson, čija pojava nadvisuje sve ostale i čije ideje zauzimaju posebno mjesto u svim strukturalističkim sistemima iz perioda od 1950. do 1970).

Druga strukturalna karakteristika lingvističkog koncepta F. de Saussurea jest, kako smo rekli, socio-lingvističke prirode. Jezik se smatra socijalnim fenomenom, on je »nametnut« svim pojedincima, članovima jedne skupine koja govori istim jezikom. Radi se, dakle, o jednoj nametnutoj strukturi, koja se pismom određuje i provjerava. Pisani jezik čuva takav model. Samo tako shvaćen jezik može se smatrati sistemom (strukturom) i ako se ona na nekom mjestu »pomakne«, čitava se cjelina »pomiče«. Razni parametri koji sudjeluju u komunikaciji, primjerice situacija i vrednote govornog jezika, ne izučavaju se u takvom jednom sistemu. F. de Saussure ne analizira ni kreativnost individue koja govori, jer smatra da se ona mora striktno prilagoditi sistemu jezika, društvenom fenomenu. Govornik uzima iz jezika ono što mu treba da bi se izrazio: tu individualnu upotrebu jezika F. de Saussure naziva *govor* (parole). Govor je dakle striktno individualna pojava ograničena društvenim sistemom koji nazivamo jezik. Govor, prema de Saussureovom shvaćanju, ne ulazi u područje lingvističkih istraživanja. Taj govor, jedanput upotrijebljen, nestaje i više ga ne možemo definirati. U saussureovskom sistemu ne postoji sistematsko i lingvističko prelijevanje jezika u govor i obrnuto.

Prema F. de Saussureu »struktura«, dakle, podrazumijeva povezanu cjelinu kao što je cjelina rečenice, i ta cjelina se »kreće« kao takva. Budući da je značenje (semantički faktor) vrlo važno u toj cjelini jezičnog sistema, možemo kazati da je saussureovski strukturalizam čvrsto utemeljen na funkcionalnim osnovama jezika kao »cjeline«, totaliteta, gdje je značenje (»označeno«) svuda prisutno. Ali, saussureovski strukturalizam, dajući vrlo ograničenu lingvističku ulogu individualnoj upotrebi jezika, te zanemarujući važnost situacije i vrednota govornog jezika, nije mogao biti plodan ni produktivan u proučavanju jezika kao sredstva izražavanja i komuniciranja s pomoću »žive« riječi. Nasuprot tome, on je obogatio domenu fonologije, akustičke fonetike i svih lingvističkih strukturalizama koji su u vremenu od 1950. do 1970. težili da formaliziraju jezik. Tako su stvoreni bogati lingvistički modeli koji mnogo pridonose našem poznavanju struktura jezika. Ali, svi ti modeli, uključujući i model F. de Saussurea, vrlo su malo pokazali interesa za jezik u cjelini procesa komunikacije, gdje je očito da je »živa« riječ, »substancija«, najbitnija, dakle suprotno onomu što su mislili strukturalisti.

b) *Strukturalističke lingvistike — »distribucionalističke«*

Ovim ćemo nazivom objediniti one strukturalističke lingvistike koje su se, između 1950. i 1970. prilikom proučavanja jezika i općih zakona koji vladaju u formalnim strukturama jezika, služile u prvom redu sta-

tističkim i distribucionalističkim parametrima.⁵ Te su lingvistike bile u isto vrijeme pod utjecajem F. de Saussurea i fonologije, a pogotovu teorije informacije, i posebno jake struje statistike. Struktura tih lingvistika (posebno razne vrlo raširene struje distribucionalističke lingvistike) naročito je proučavala statistički sve elemente od kojih je sastavljen lingvistički materijal.

Američki lingvisti između 1950. i 1970. bili su pioniri takvog lingvističkog stava. Tako su oni vrlo precizno proučavali konsonante na početku, u sredini ili na kraju riječi, te koji su njihovi međusobni odnosi. Isto se događalo s proučavanjem količine i položaja morfema (u tradicionalnom shvaćanju morfologije), riječi, kategorija riječi, sintaktičke upotrebe. Naoko se činilo da je jezik bio iscrpno proučavan.

Zahvaljujući takvim strukturalističkim lingvistikama saznali smo također koje se riječi ili morfemi najčešće upotrebljavaju u nekom jeziku, te kakva je distribucija i cjelina sintaktičkih struktura. Takva obimna izučavanja, ako bismo ih produbili našim razmišljanjem, mogla bi nam pomoći da shvatimo kako bi »individuuum«, onaj koji se služi »saussureovskim govorom« (parole), mogao obogatiti, razvijati i manipulirati »saussureovski jezik« (langue). Ipak, takvo razmišljanje ne bi nikada bilo spontano, budući da te strukturalističke lingvistike nisu proučavale cjelovitu komunikaciju, cjelinu govora. Zapravo, sve struje »distribucionalističkih« lingvistika razvijale su lingvistička istraživanja u sklopu vanjskog kostura (strukture) jezika (bez obzira na subjekt koji komunicira). Takve lingvistike pokazivale su mali interes za izučavanje značenja, za logičku i psihološku vrijednost jezika u odnosu prema govorniku, i to zato što se nisu dovoljno zanimale za čitavu sadržinu komunikacije. Istina je da su takva istraživanja bila strogo naučna, ali ona su predstavljala samo jednu od mogućnosti koju nam daje izučavanje strukturalnih forma jezika. Opisivani su, naime, »modeli« u jezicima, ali čovjeka tu nije bilo.

Ne možemo reći da je termin »struktura« bio loše upotrebljavan u takvim lingvistikama i njihovoj primjeni, ali kako ćemo vidjeti poslije, ta »struktura« nije bila prilagođena za našu upotrebu jezika kao sredstva za interpersonalne komunikacije.

c) *Prikažimo sada strukturalnu lingvistiku Chomskog*

Iako u općem smislu pripada liniji distribucionalista, Chomsky je stvorio svoj vlastiti sistem. Taj sistem ima »semantogenih« crta, jer se bazira na urođenim sposobnostima čovjeka da preko smisla odredi i prepozna što je točno u nekoj rečenici koja se može na dvostruki način — u semantičkom smislu — interpretirati. Ali, kako se Chomsky nije zanimao za kvalitativnu funkciju komunikacije, za osobno priopćavanje neke misli — osjećaja, on je formalizirao jezične strukture i nije vodio računa o izražajnim mogućnostima ljudskog bića. Eto zašto je Chomsky, kao i toliki drugi strukturalistički lingvisti (između 1950. i 1970) zanemario ut-

[5] Počeci »distribucionalizma« datiraju zapravo od 1930. Mi se osvrćemo na razvitak između 1950. i 1970, jer nas taj period zanima ovdje u ovoj knjizi.

jecaj situacije, intonacije, ritma, te sve ostalo što nije bilo leksičko u analizi rečenica. Smatrajući da je upotreba jezika »urođeno« svojstvo ljudskog bića, on je zanemario čovjekovu nužnu potrebu da se govorom izražava i da u komunikaciji stvara izražajne mogućnosti.

Ideje Chomskoga o dubinskim i površinskim strukturama te pojmovi transformacije prilikom upotrebe govora nadilaze proučavanja strukturalista njegovog doba (pogotovu onih, između 1950. i 1970, koji su se ograničili na vanjski kostur lingvističke strukture). Njegove ideje slijede razmišljanja i radove Ferdinanda Brunota (v. »La Pensee et la langue«), koji je čitav život posvetio izučavanju mnogih mogućnosti koje daje određeni jezik da bi izrazio istu ideju ili istu vrstu ideje. Zato nam se čini logičnim da je Chomsky mogao revalorizirati ogromno bogatstvo lingvističkih mogućnosti u jezičnoj upotrebi za istu misaonu osnovnu cjelinu (bazičnu) i to zato što je davao veliku važnost biološkim svojstvima čovjeka (otuda i njegova ideja o urođenosti govora). Chomsky se u svojim teorijama mnogo bavi umnim i biološkim svojstvima čovjeka. Ali, koncepcija strukture čovjeka kao biološkog i cerebralnog bića jest statička, a površinske strukture Chomskoga ne otvaraju nam psihološke putove s pomoću kojih bi čovjek govornom komunikacijom mogao izraziti sveukupnost svoga bića. Misli Chomskoga jesu zapravo varijante saussureovskog »jezika« (»langue«), pa se Chomsky zato u svojim bogatim analizama rečenica (»stabla«) čvrsto vezuje za tradicionalne gramatičke kategorije i analizira jedino njihove forme. Pri tome ne postoji čovjek komunikacije; red riječi, struktura i model sastavnih dijelova rečenice ne vode računa o permanentnoj aktivnosti u koju je čovjek uronjen čitavo vrijeme dok govori; »vrednote govornog jezika« (intonacija, ritam, geste, mimika, situacija itd.) nisu našle svoje mjesto u njegovu sistemu.⁶

Analizirali smo ove tri struje strukturalističke lingvistike (F. de Saussurea, lingvista »distribucionalista« i Chomskog), jer njih mnogi najčešće, na ovaj ili onaj način, vezuju (netočno!) za ideju globalno-strukturalnog u AVGS metodologiji i to vrlo vjerojatno zato što u osnovnim idejama verbotonalne teorije upotrebljavamo, da bismo definirali našu teoriju, termine »struktura« i »globalno-strukturalno«.

Nismo analizirali teoriju Jakobsona ni velikih američkih lingvista Sapiro, Bloomfielda i drugih, jer nisu izravno povezani s ovom raspravom. Naročito smo govorili o epohi između 1950. i 1970, koja nas se direktno tiče, i o najpoznatijim strukturalističkim lingvistima toga doba. Ipak je trebalo govoriti o F. de Saussureu, jer nas sve strukturalističke lingvistike dovode do njega. Strukturalističke lingvistike o kojima smo govorili, osim lingvistike F. de Saussurea, imaju zajedničko to što su se razvijale

[6] U daljnjem razvoju svojih ideja Chomsky je poveo računa o semantici u sintaktičkim strukturama rečenica, ali ta semantika (nazvana »interpretativna semantika«) uvijek je ograničena sintaktičkim strukturama formalnog modela (Vidi: N. Chomsky, *Semantics*, Ed. Steinberg et Jakobovits, Cambridge University Press, 1971). Takva semantika zanemaruje permanentnu interakciju između čovjeka i njegova izraza, ona ne vodi računa ni o postupcima koje čovjek upotrebljava u govoru da bi izrazio smisao u svojoj svojoj cjelini (»intelektualni«, »afektivni«, »smisao-akcija«).

istodobno te pod snažnim utjecajem teorije informacije i njezine nerazdvojne pratilje — statistike.

Teorija informacije, strukturalističke lingvistike između 1950. i 1970. godine te statistika pridonijeli su da bolje shvatimo vanjski strukturalni okvir i formalne modele jezika. U takvim sistemima, formalna jezična organizacija imala je prednost pred funkcijom sadržajnosti i izražajnosti u jeziku. Takvi strukturalistički sistemi nisu prikladni za izučavanje govorne komunikacije s teorijskog stanovišta, a niti u perspektivi podučavanja stranog jezika.

4. *Kako shvaćamo strukturu u verbotonalnom sistemu?*

Struktura u AVGS, kao i u cijeloj verbotonalnoj teoriji koja se primjenjuje u rehabilitaciji nedostatka govora ili zakašnjenja u govoru, shvaćena je na osnovi recipročnih i neprekidnih odnosa između pojedinca i društva. Zadatak je društva da (općenito preko roditelja) do prve godine razvije sposobnosti djeteta za komunikaciju i to preko tijela, pogleda, gukanja, gesta, ritmova, intonacija i situacija, zapravo bez prave upotrebe riječi. Zatim se uvodi riječ, ali i sva ostala sredstva komunikacije koja su se upotrebljavala prije navršene prve godine. Usvajanje govora ne može se ostvariti bez afektivnog kontakta s okolinom: urođena sposobnost za jezik, ako postoji, bila bi mrtva mogućnost bez te afektivne intervencije okoline. Govor se stvara, nastaje, jedino ako postoje dobri biološki, sociološki i psihološki uvjeti, bez toga dijete može postati gluho, ili ostati bez govora, ili može čak i umrijeti (dobar primjer iz historije jest događaj za vrijeme vladavine Friedricha Velikog). Ako je afektivnost toliko važna za nastajanje jezika, znači da je i sav intelektualni, afektivni, moralni razvoj djeteta ovisan o tom afektivnom ambijentu. Beba prvo pokušava komunicirati sa svojom okolinom pogledom (katkada već od prvog dana nakon rođenja). Ona će veoma brzo uskladiti i svoj pogled i smijeh, gukanje, plač, geste i čitavo svoje tijelo sa svojim potrebama za komunikacijom i s komunikativnim impulsima. Beba svojim ritmovima, intonacijama, pauzama, svojim tijelom i prije nego navrši šest mjeseci komunicira s okolinom. Afektivna okolina komunicira s bebom povezujući vješto mogućnosti komuniciranja male bebe sa svojim razvijenim jezikom. Susreću se dva pogleda, koincidiraju dva gesta, dvije intonacije stvaraju dijalog u kojem intonacija odrasle osobe uključuje i riječi. Ali, taj dijalog je razumljiv samo u određenoj situaciji, intenzitetu i intonaciji. Jezik će se pojaviti kad beba navrši oko godinu dana, i to jedino onda ako se dijete razvija na takav način. Je li to »jezik« Saussurea koji će omogućiti djetetu njegovu prvu jezičnu upotrebu? Svakako da nije. Dijete je koliko i njegova afektivna okolina pridonijelo da dođe do svoje prve lingvističke riječi (koja je zapravo rečenica), ali to se nije dogodilo *automatski*. Recipročni odnosi: afektivna okolina bebe i ona sama pridonijeli su razvoju dječjeg mozga, obogatili njegove mogućnosti da imitira, simbolizira, da postane svjesno prisustva i odsustva neke osobe ili predmeta koje voli.

Samo se tada mogao pojaviti jezik, prvo u formi jedne »riječi«. Ali ta riječ obavlja svoju funkciju komunikacije zahvaljujući situaciji, afektivnoj okolini, ritmu, intonaciji, gestama, ona sadrži čitavu rečenicu i u prvom redu određenu rečenicu. Izolirana riječ koja bi nosila u sebi jedino leksičku vrijednost, nepoznata je pojava kod ljudskih bića.

Tako kao što je nastala prva riječ-rečenica, razvija se i ostalo. Svi postupci komunikacije vezani su kako za rečenice od jedne riječi, tako za rečenice od dvije, tri ili više riječi. U afektivnoj okolini igra, dijalog s predmetima, razgovor bebe sa samom sobom uvečer u krevetu prije spavanja, sve to ima istu važnost za razvoj jezika. Dijete je uvijek vrlo aktivno dok usvaja govor, ono je i stvaralac onoliko ukoliko sazrijeva njegov mozak i koliko se razvijaju njegove psihološke sposobnosti, a to sve naročito zahvaljujući stimulacijama punim ljubavi, koje dobija od svoje okoline.

Zaustavili smo se na genezi usvajanja jezika da bismo s jedne strane istakli međuzavisnost uloga društva i djeteta kod usvajanja govora i, s druge strane, da bismo shvatili kako su počeci i razvoj jezika vezani za čitavu cjelinu sredstava za komunikaciju. Ta cjelina ostat će za čitav život repertoar i izvor govorne komunikacije. Dakle, cjelokupnost sredstava za komunikaciju (leksičkih i neleksičkih) stvaraju prvi temelj lingvističke strukture.

U konceptu »strukture« prema de Saussureu, kako su se razvijale prvo u SAD između 1950. i 1970, sve je bilo »horizontalno«, tj. osnivalo se na horizontalnom kontinuumu riječi u rečenici. To je bila struktura s jednom dimenzijom. Ali, ona struktura koja u isto vrijeme obuhvaća vezanost riječi (leksička sredstva) i vrednota govornog jezika (situaciju, intonaciju, itd.) jest pluridimenzionalna struktura. Ona je u isto vrijeme i horizontalna (riječi) i vertikalna, jer riječi »nadolaze« istodobno kad i intonacija i ostale »vrednote govornog jezika«. To je, dakle, struktura koja se formira u toku komunikacije. Dajući važnost situaciji i situacijskom kontekstu, interpersonalnim odnosima sugovornika i recipročnim položajima tijela, ta je struktura i prostorna (spacialna), jer se svaka komunikacija zbiva u prostoru. Ta prostornost (stvarna ili zamišljena) stalno je u komunikaciji, u odnosima među govornicima i mijenja se bez prestanka. Odnosi se mijenjaju kako se odvija izražena misao i kako nastaju međusobne reakcije govornika. Ta struktura razrješava nam najosnovnije probleme ljudske mentalne aktivnosti, psihološke i praktične: riječi, koje moraju horizontalno slijediti jedna drugu, ne bi mogle »nadolaziti« u isti čas kad i misao. Nasuprot tome, prostornost i vertikalni dohod vrednota govornog jezika ne samo da omogućuje da se ostvari jedinstvo misli i jezika u svom »nadolaženju«, svom »nastajanju«, nego još u toku izražavanja, komunikativnog, te vertikalnost neleksičkih sredstava omogućuje istovremenost između »biti« misli i njezinog razvoja u toku vanjskog izražavanja.

Prirodno je prema tome da takva struktura bude globalna, zato se i zove »globalno-strukturalna«. Ona je *globalna* ne samo u nastajanju misli i njezina izraza, nego je globalna također u svojem daljem toku, bilo da se nalazi u unutaršnjem govoru, u govornoj komunikaciji ili u pisanju (lateralno djelo). Ni misao ni njezin jezični izraz ne bi mogli postojati bez isto-

vremenog postojanja leksičkih sredstava i »vrednota govornog jezika«. Leksička sredstva čak mogu ponekad izostati (v. kasnije), ali »vrednote govornog jezika« nikada, jer su one povezane s biologijom (tijelom) i fiziologijom ljudskog bića (operativna funkcija ljudske misli može djelovati i onda kada se riječ direktno ne upotrebljava).

Govor koji djeluje u takvoj strukturi omogućuje subjektu koji misli, osjeća i govori da upotrijebi mnogobrojne lingvističke strukture kako bi u svakom času dok govori mogao izraziti i ostvariti svoje biće. Zato u svakom jeziku ima mnogo raznovrsnih afektivnih izraza, univerzalnih intonacija, idio-lingvističkih (intonacija u jednom jeziku) ili osobnih, zatim upotreba specifičnih gesta u određenim društvenim sredinama ili osobne varijante gesta, držanje tijela, različitost ljudskog glasa, sve je to široki repertoar sredstava za komunikaciju, koji premašuju tipične neleksičke postupke, kao npr. »specifična« boja glasa kod čovjeka koji je potresen.

Takve strukture su selektivne pri sklapanju rečenica i njihovoj upotrebi u komunikaciji. Možemo ih birati na više načina. Prvo, vrlo je važan naš mozak (Piaget) jer je već genetički kondicioniran i prvi vrši izbor. Od prve godine našeg života, ali naročito u odrasloj dobi, dok mozak dobro funkcionira, izbor vanjskih stimulusa (spontani izbor) i lingvističkih struktura (spontani izbor) obavlja se prema bio-fiziološkim i psihološkim pravilima. Bez toga ne bi nastala samo konfuzija u našim osjetima, nego se ne bi mogla ostvariti ni percepcija, ni razumljivosti. Malo po malo, dijele sazrijeva putem ove selekcije: stoga se u prvim godinama javlja izvjesna konfuzija između uzroka i posljedice (Piaget) i ponekad nespretan izbor lingvističkih konstrukcija. U našem mozgu postoji čitav neurološki sistem koji omogućuje izbor stimulusa iz vanjskog svijeta. To omogućava subjektu koji govori da upotrijebi jezični izraz (leksički i neleksički) koji najbolje odgovara njegovoj misli i njegovoj osobnoj afektivnoj reakciji u toku razvoja komunikacije. Kad ne bi bilo takve regulacije, nebrojene »površinske strukture« (da upotrijebimo izraz Chomskoga), »naletjele bi« sve najedanput na putu izražavanja jedinstvene cjeline »kompetencije«. I čovjek bi postao »autističan« umjesto da izrazi svoje cjelokupno biće (misao — osjećaj) hic et nunc, svojoj okolini.

Struktura prema lingvistici govora u verbotalnoj metodi funkcionira uvijek kao cjelina koja se neprekidno stvara i koja ne djeluje s pomoću nekog izbora na slijepo. Iako je taj izbor spontan i proizlazi iz određenog psihološkog i intelektualnog stanja osobe koja govori, elementi koji čine tu strukturu (svi postupci kojima se služimo prilikom komunikacije) nisu uvijek na istoj razini. Poneki mogu i izostati kada to zahtijeva govornikova »potreba« da se izrazi takvom strukturom. Npr. u izrazima: »Vatra«, »Mir«, »Pazi«, »On je radio i uspio«, nećemo naći potpun leksički materijal. Znači da je svoje afektivno stanje govornik izrazio naročito neleksičkim sredstvima (»vrednotama govornog jezika«). Dakle, fleksibilna struktura nastaje u toku komunikacije, a njezine optimalne dijelove govornik »bira« (sa stanovišta svoje afektivnosti) da oblikuje lingvističku strukturu.

Isto se događa i s percepcijom akustičkih oblika govora. Bilo da se radi o pripremama za usvajanje govora (prije prve godine) ili o percepciji akustičke strane govora (u odrasloj dobi) materinjeg ili stranog jezika, optimalni sastavni dijelovi govorne cjeline su situacija, ritam i intonacija.

Dovoljno je samo reći da ne možemo razumjeti ni naš materinski jezik ako je ostvaren monotonom intonacijom i bez ritmičkih slijedova.

Takva struktura ne bi smjela izazvati kontradikcije između govornika i njegove okoline, budući da i on i drugi imaju istu slobodu u stvaranju govora (ne kaotičnu ili slučajnu) i u razvoju govora (tu podrazumijevamo promjene i inovacije u jeziku). Postoji ravnoteža između pojedinaca i društva i to ne statična, jer se sve neprekidno kreće: uspostavlja se dinamična, dijalektička ravnoteža. Bez toga ne bi bilo komunikacije.

Da bi lingvistički izrazi bili pokretljivi i stvaralački za čovjeka, struktura prema verbotonalnom sistemu, u svojim raznim nastajanjima, mora slijediti logiku, razumljivost, »ravnotežu« u svim svojim slobodama radi bolje komunikacije. Tako npr. nema kontradikcije misli u izrazima: »Ti si ljubazan« (s ironičnom intonacijom, mimikom i gestama) i »Ti nisi ljubazan«. Tako i sljedeće sintaktičke strukture nisu kontradiktorne s gledišta logike, misli i logičkog suda: »Ne idem van, jer pada kiša«, »Ne idem van, kiši«, »Iako je radio, nije uspio«, »Radio je, (i) nije uspio«. U ovakva dva načina izražavanja odnosi među izraženim mislima su isti, ali ne i afektivna strana govornika.⁷ Ta afektivnost slabije se izražava leksičkim nego neleksičkim sredstvima (»vrednotama govornog jezika«).

Vidimo da neleksička sredstva, bilo da se upotrebljavaju u jednoj riječi ili u rečenici, direktno pridonose semantičkoj i sintaktičkoj vrijednosti jezičnog izražavanja. Bilo koja riječ može dobiti smisao suprotan od »pravog smisla«, ako vrednote govornog jezika (neleksička sredstva) idu u tom smjeru. Ne određuje smisao riječi sama riječ (leksičko značenje riječi), nego kako se riječ integrira u »vrednote govornog jezika« ili kako je ekstrapoliraju »vrednote govornog jezika«. Što znači »velik«, »malen«, »lijepa kuća«, »inteligentan«? Ništa o tom ne znamo prije nego što dobro razumijemo vrednote govornog jezika (u koje uključujemo kontekst — situaciju). A u sintaksi, koji tip rečenice vezuje veznik »i«? Rečenica: »On je bogat i nema prijatelja« — je li posljedična ili dopusna? To mogu reći samo »vrednote govornog jezika«. Sintaktičke strukture, dakle, nose u sebi različita značenja i ovise o varijacijama »vrednota govornog jezika«. U tom smislu naročito treba istaći da su sintaktičke strukture semantičke strukture i da su one nosioci bogatih i različitih značenja.

Globalno-strukturalno je, dakle, veoma dinamičan pojam. Svaki put kad »uključimo« čovjeka, možemo ga jasno analizirati i razumjeti.

Budući da strukturu u lingvistici govora (i općenito u verbotonalnoj teoriji) shvaćamo kao pomičnu strukturu, pokretljivu, »globalno-strukturalni« pojam sadrži »premašivanje struktura«. To se vrlo dobro opaža u razvoju materinskog jezika kao i u podučavanju ili učenju stranog jezika. Piaget je prvi pokazao kako se »sheme« (strukture) mijenjaju u ranom djetinjstvu interakcijom djeteta (sazrijevanje njegova mozga) — društvo. Proučavao je također promjene lingvističkih struktura npr. u postepenom

[7] Oko 1970. G. Lakoff je na sličan način izrazio jedinstvo i sintaktičko-semantičku interpretaciju. On čak govori o »prirodnoj logici« (*Linguistic and Natural Logic*, *Synthese* 22, 1970). Ali, u toj interpretaciji još uvijek nedostaje najvažniji ljudski faktor, to jest ne vidi se važnost psihološkog stanja čovjeka prilikom upotrebe različitih struktura koje imaju istu »logičku« osnovicu (»identičan smisao«).

preciziranju kod uzročnih rečenica u odnosu prema dopusnim rečenicama. U Piagetovim se istraživanjima, istina, radilo o promjenama struktura koje su nastale uslijed sazrijevanja mozga i razvoja socijalnosti kod djeteta. Mi ovdje govorimo o premašivanju struktura odraslih osoba: mozak i socijalna svijest su najčešće već dostigli svoj puni razvoj.

Ipak se ljudski mozak često ponaša analogno, ili, u najmanju ruku, neke njegove funkcije možemo objasniti analogijama. Prvo promotrimo perceptivne i produktivne strukture: dijete (za svoj materinski jezik), a isto tako i odrasla osoba (kada uči strani jezik) mogu u prvoj fazi više ovladati percepcijom (»pasivno«), nego produkcijom. Isto se zbiva i kod percepcije ritma i intonacije, kao i kod raznih drugih situacijskih parametara.

I kod odraslih koji uče strani jezik možemo opažati kako se »premašuju« različite strukture.

Način na koji odrasli percipiraju glasove stranog jezika, vezan je za njihov materinski jezik. U prvoj fazi učenja on misli da je dobro čuo i dobro izgovorio, dok su zapravo i slušanje i izgovor »nekorektni«. U drugoj fazi on je svjestan razlika između svojega »nekorektnog« izgovora i »korektnog« modela. I tek će u trećoj fazi doći do dobrog izgovora. Vidi se da se mijenja čitava cjelina strukture. Da bi se ubrzala promjena njegovih perceptivnih struktura, možemo se služiti intonacijama, specijalnim napetostima, elementima govornog jezika koji su integralni dio globalno-strukturalnog koncepta. Ako se rečenica ili riječ prenose preko niskih frekvencija (da bi se istakli ritam i intonacija) te preko diskontinuiranih frekvencijskih područja (Suvag lingua) — diskontinuitetni prenos — olakšava se selekcija u toku aktivnosti moždanih funkcija. Različite strukturalne etape time se brže premašuju.

Ako predemo na druge strukture, sintaktičke ili semantičke (općenito) vidimo da i one mogu biti premašene. Na prvim satovima učenja stranog jezika, učenik s pomoću intonacije i slike najviše može ponoviti cjeline od devet slogova. Ali, ako su strukture slabije ritmički povezane, moći će ponoviti manje od devet slogova. Za vrijeme nastave, ako nastavnik pazi na to da strukturira rečenice u ritmičke cjeline, njegov će model biti »optimalniji« za učenika.

Bezvezničke sintaktičke strukture najpogodnije su u prvoj fazi učenja (Idem u kavanu, žedan sam) i zahtijevaju manje poznavanja riječi (u ovom slučaju veznika). Ipak su struktura misli i odnosi među rečenicama veoma jasni. Situacija, kontekst i vrednote govornog jezika (univerzalne, i prema tome prirodene) okosnica su tih odnosa.⁸ Premašivanje takvih

[8] Postoje tri kategorije vrednota govornog jezika:

- a) Univerzalne: na primjer, pauza između dvije zavisne rečenice — po smislu — koje nisu vezane veznikom; ili ako imamo ironičnu intonaciju i slično. Npr. »baš si ljubazan« = »nisi ljubazan«. Treba dakle tražiti jezičnu prirodnost u »vrednotama govornog jezika«, a ne u leksičkom materijalu ili gramatičkim strukturama koje bi bile postojale prije nego što bi socijalni faktor počeo djelovati na usvajanje govora.
- b) Idiologvističke: intonacija, akcenti, ritam pojedinog jezika.
- c) Individualne: one ovise o individualnoj reakciji govornika. Opažamo da kategorije b) i c) ne umanjuju važnost i ulogu »univerzalnih« vrednota govornog jezika (kategorija a).

struktura («Idem u kavanu. jer sam žedan») ne isključuje važnost te univerzalne okosnice, ali daje učeniku bogatstvo u izražavanju raznih mogućnosti iste »vanjske stvarnosti«. Tako će i različito doživljavanje iste realnosti vanjskog svijeta te na takav način poučavanje stranog jezika, stimulirati đaka da brže i uz bolju motivaciju usvoji nove strukture. Prema tome vidimo da subjekt koji govori uvijek može istodobno biti faktor koji ubrzava napredak i usavršavanje komuniciranja.⁹

Mogli bismo ovako rezimirati bitne postavke globalno-strukturalnog koncepta.

1. Struktura je biološka, fiziološka, neuro-psihološka i psihološka.

2. Ona je reverzibilna i pokretljiva jer nastaje u toku funkcioniranja: biološki faktori, fiziološki, neuro-psihološki i psihološki u recipročnom su međusobnom djelovanju dok subjekt odgovara na vanjski stimulus.

3. Budući da subjekt bolje odgovara na one stimuluse koji najbolje pristaju njegovim mogućnostima asimilacije, izbori stimulusa trebaju biti u funkciji najbolje asimilacije sa strane čovjeka. Dobra asimilacija stimulusa obogaćuje mozak i time mu omogućuje da poslije prihvaća teže stimuluse, a oni tako mogu postajati sve kompleksniji. Na taj način dolazimo do premašivanja struktura, o čemu smo upravo govorili.

4. Budući da sve kategorije stimulusa koje se koriste prilikom učenja moraju odgovarati najboljim mogućnostima subjekta u pojedinoj fazi učenja, oni se neprestano oblikuju i već od prvih faza stimuliranja (učenja) stvaraju dobre uvjete za kreativnost učenika.

5. Ako želimo izabrati najbolje moguće stimuluse (za optimalno učenje) treba voditi računa o uvjetima koje postavlja mozak za progresivnu asimilaciju (kreativnu).

Ovi uvjeti trebaju omogućiti mozgu (učenika):

a) Da djeluje po »izboru«, po »selekciji«.

b) Da »izabire« iz onog materijala (ako se radi o usvajanju stranog jezika) u kojem već potencijalno postoji materijal za najbolji mogući izbor (učenja), to jest: situacija, povezana aktivnost svih osjeta, naročito vida i sluha, zatim sve ono što se nalazi u komunikaciji: leksička sredstva (grada koja pripada »jeziku«) i neleksička sredstva («vrednote govornog jezika« općenito nazivane »ekstralingvistička sredstva«).

c) Takav način koncipiranja globalno-strukturalnog koncepta doveo je do lingvistike govora. Tu su uzeta u obzir i proučena s jedne strane sva sredstva komunikacije, a istraživanja su pokazala, s druge strane, da je

[9] Mogli bismo usporediti principe lingvistike govora i važnost koju ona pridaje situaciji i govornom izražavanju čovjeka, s raznim teorijama »enuncijacije«. (Benveniste, «L'appareil formel de l'enonciation«, *Langages*, № 17, Didier-Larousse, 1970; A. Culioli, «La communication verbale«, u *Encyclopedie des Sciences de l'homme*, tome 4, Ed. Grange Bateliere, 1967; A. Culioli »Sur quelques contradictions en linguistique«, u *Communications* № 20, Le Seuil, 1974)

A. Culioli naglašava u svojim teorijama o »enuncijaciji« važnost govornika, situacije, »extra lingvističkog faktora« i intonacije. On također vidi da pri upotrebi jezičnog izraza uvijek postoji bitan utjecaj čovjeka u njegovu izražavanju. Za A. Culiolia, jezik je aktivnost.

selekcija vrlo važna u percepciji glasova, koji su smatrani bitnim vektorima komunikacije — ta se percepcija ostvaruje po diskontinuiranoj formi. Cijeli organizam se strukturira da bi proizveo optimalan stimulus za percepciju. Prema dijalektičkoj recipročnosti iz toga onda proizlazi i dobra produkcija glasova, a budući da je ona isto tako produkt čitavog organizma, tako se olakšava i konsolidira percepcija. Baza tih pokretljivih strukturiranja jesu ritam i intonacija koji proizlaze iz dinamičkih situacija u kojima subjekt mora uvijek pronaći značenje situacije i njezinog jezičnog izraza.

d) Govornom jeziku treba dati veliku važnost s akustičke strane i to s obzirom na dva elementa:

- 1) da bismo mogli razumjeti značenje onoga što je rečeno (otuda i prednost situacije — slike),
- 2) da bismo ostvarili dobru produkciju, bez čega nema razumljive komunikacije, nema govora.

e) Gramatika s jedne strane treba proizlaziti iz situacije, a s druge strane odgovarati zahtjevima misli-emocija, pri čemu subjekt slobodno bira svoje mogućnosti izraza i komunikacije (kao što mora slobodno birati i riječi koje bi najbolje izrazile njegovu misao i razinu afektivnosti u ostvarenju svojeg psihološkog stanja).

f) Spacijalnost, prostor, međusobno djelovanje svih osjeta uključivši i proprioceptivnost, interakcija, postaju tako substrati i pokretači (»scena«) naše govorne komunikacije. Ti faktori omogućuju pokretljivo strukturiranje optimalnih stimulusa radi usvajanja govora, ličnog i društvenog izražavanja za potrebe komunikacije.

g) Zato je važan pojam »globalno« u izrazu »globalno-strukturalni«. Kad mi komuniciramo, »struktura« djeluje i postaje fleksibilna ako je cjelina uvijek prisutna. Tada možemo iz nje izvući optimalne elemente da percipiramo i proizvedemo govor. U isto vrijeme trebaju djelovati: situacija (realna ili zamišljena), značenje intelektualno i afektivno, sva zvučna sredstva, sva leksička i nelexička sredstva, psihološka stanja govornika i njihova recipročna reagiranja, njihova dobra percepcija i produkcija govora. Takva globalna cjelina treba biti objekt teorijskih istraživanja o komunikaciji govorom; istu tu globalnu cjelinu trebamo upotrebljavati kod sastavljanja i pedagoške upotrebe tečajeva stranih jezika. Tako npr. u radu na izgovoru nećemo ispravljati izolirani glas, nego ćemo ga promatrati u globalnoj cjelini s ritmom i intonacijom rečenice i u odnosu prema aktivnoj razini slike, a sve je to povezano sa značenjem cjeline u njezinom situacijskom kontekstu.¹⁰

[10] Za detaljnu analizu (naročito s psihološkog gledišta) jezične aktivnosti koja proizlazi iz lingvistike govora vidi M. Vial i P. Schmidtbauer-Rocha »La methode verbotonale de réeducation des troubles de l'audition et de la parole, methode d'éducation du langage«, Revue CRESAS, N° 5, 1972, Paris, Institut national de recherches et de documentation pédagogique. Pojam »struktura« u lingvistici govora (verbotonalni sistem) u toj studiji specijalno je obrađen veoma produbljenom analizom.

KNJIGE I STUDIJE ISTOG AUTORA

koje se bave problemima lingvistike govora (ili »globalno-strukturalnim«)

1. »Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes«, 1. izdanje 1939, 2. izdanje 1952, Epeha, Zagreb.
2. »Zvuk i pokret u jeziku«, Matica Hrvatska, Zagreb, 1952.
3. »Povezanost jezičnih elemenata«, Matica Hrvatska, Zagreb, 1952.
4. Sa P. Rivenc i dr: Predgovor tečaju »Voix et Images de France«, Didier, Paris, 1960.
5. »La méthode audio-visuelle structuro-globale et ses implications dans l'enseignement de la phonétique«, Studia Romanica et Anglica Zagrabien-sia, N° 11, Zagreb, 1961.
6. »La méthode audio-visuelle structuro-globale«, Revue de Phonétique Appliquée, N° 1, Didier, Paris, 1965.
7. »Phonetic rythms in the verbo-tonal system«, Revue de Phonétique Appliquée N° 16, Didier, Paris, 1970.
8. »Restricted bands of frequencies in Auditory Rehabilitation of Deaf«, Filozofski fakultet, Zavod za fonetiku, Zagreb, 1972.
9. »La parole dans la méthode structuro-globale«, le Français dans le monde, u čast Georges Gougenheima, Paris, mart, 1974.
10. »Structuration et dépassement des structures perceptives et psycholinguistiques dans la méthodologie structuro-globale audio-visuelle (SGAV), Actes du Troisième Colloque international »SGAV«, za učenje stranih jezika, Didier-CREDIF, Paris, 1974.
11. P. Guberina, C. Asp: »The verbo-tonal method for rehabilitating people with communication problems«, Monograph N° 13, Ed. World Rehabilitation Fund, New York, 1981.
12. P. Guberina: »Bases théoriques de la méthode audio-visuelle structuro-globale (méthode Saint-Cloud — Zagreb). Une linguistique de la parole.« Štampano u knjizi Aspects d'une politique de diffusion du français langue étrangère depuis 1945, Hatier, Paris, 1984.

Petar GUBERINA

The Faculty of Philosophy, Zagreb

*Speech Linguistics As a Linguistic Basis of the
Verbotonal System and Structuralism in
General Linguistics*

SUMMARY

The structuralistic concept in the verbo-tonal system is being compared here to other structuralistic theories. Speech linguistics is the linguistic basis of the verbo-tonal system which can be defined as global structuralism. The basis tenets of the global-structuralistic concept are the following: 1) Structura is biological, physiological, neurological and psychological. 2) It is reversible and mobile because it comes into existence in the course of functioning. 3) The choice of stimulus ought to depend on man's ability to assimilate it in the best possible way.